

Macků, Jan

Ke dvěma výročí Arnošta Bláhy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1969, vol. 18, iss. G13, pp. 109-112

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111167>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

potíží, a přihlížel přitom k četosti výskytu nemoci. Posléze se soustředil na změny v příslušnosti k určité skupině a na sociální změny v nejširším slova smyslu, pokud se odrážejí v četosti výskytu určitých nemocí a potíží.

Základem Pflanzovy koncepce jsou dvě kategorie: kategorie „sociální změny“ chápaná sociologicky a kategorie „nemoci“ chápaná přírodovědecky a zpracovaná statisticky. Pflanz si položil otázku, „zda se dají prokázat statistickou cestou korelace mezi sociologickými a medicínskými údaji“ (str. 54). Opírá se o fakta a snaží se, jak to sám vyjadřuje, „bez hodnocení popsat a objasnit“ sociální jevy a sociální změny. Tento přístup uplatňuje Pflanz metodologicky například v tom, že nehovoří o sociálním pokroku nebo sociálním vývoji, nýbrž zkoumá a popisuje celistvost změn, které nastaly v nějakém období, ve struktuře společnosti, tj. popisuje sociální změnu a její účinky a podněty. Obdobný přístup se projevuje u Pflanze i v tom, jakým způsobem získává a zpracovává sociální skupiny směrnaté pro zjišťování změn. Snad proto, že byl veden úmyslem vyčerpat všechny dostupné sociologické údaje v dotaznících, přeměnil se mu souhrn sociálních skupin v jakýsi široký seznam nejrůznějších změn ve vztahu člověka ke skupinám. Pflanz se nepokouší uvést tyto vztahy do nějakého vnitřně uspořádaného řádu, vidět celek skupin a změny v jejich složitě podobě. Z korelací nevyplývá převážně nic jiného než holé konstatování, že choroby a obtíže se vyskytují, a to v kvantifikovaně vyjádřeném poměru.

Obsažné a zajímavé jsou ty pasáže, kde Pflanz srovnává svá zjištění se stavem obdobných výzkumů v jiných zemích, zajímavý je dále soubor hypotéz a teorií, které se ke zjištěným faktorům všeobecně vyjadřují. Tyto teorie Pflanz jen předkládá, sám k nim stanovisko nezaumírá a ze svých výzkumů závěry nedělá. V kapitole *Sociální změna* ostatně toto své stanovisko sám formuluje: „Sociální změna je pro medicínu druhem experimentální situace k přezkoušení některých jejích hypotéz. Předložené výsledky jsou příspěvkem k takovému přezkoušení.“

Velmi poutavou částí Pflanzovy monografie je kapitola o „Základních rysech dnešní medicínské sociologie“, v níž velmi podrobně a vědecky seriózně zpracovává jak historický vývoj vztahů mezi medicínou a sociologií, tak i úkoly a systematicku medicínské sociologie i jejich vztahů k psychosomatické či profylaktické medicíně.

Uvedené dvě práce byly vybrány nejen proto, že jsou značně odlišné po obsahové stránce, ale především proto, že nám demonstrují dva zcela odlišné přístupy k problémům vztahu medicíny a sociologie nejen věcně, ale i metodicky. První práce se nemohla vyvarovat nepřesností proto, že za základní východisko zvolila apriorní ideologická hlediska, což se nutně odrazilo ve volbě problémů, o kterých pojednává, ve výběru faktů, kterými argumentuje, i v konečných řešeních a hodnoceních.

Druhá práce se naopak snaží hledat řešení prostřednictvím studia dílčích konkrétních otázek. Zdá se však, že toto úsilí má značně ztíženou cestu proto, že zde chybějí základní východiska, ucelená koncepte.

Obě dvě práce takto postavené vedle sebe nám znovu připomínají jeden z největších metodologických problémů. Ke každému problému je třeba přistupovat na základě širších teoretických souvislostí a vycházet z vědecky fundovaných hypotéz. Jestliže opomeneme základní teoretická východiska, dostaneme pouze tříšť jednotlivých faktů, které nám složitější procesy žádným způsobem neosvětlí. Na druhé straně, jestliže místo vědecky fundovaných hypotéz vycházíme z apriorních ideologických stanovisek, vidíme snadno vlastní skutečnost falešně. Vyváženost těchto dvou přístupů — respektovat realitu a nahlížet na ni z hlediska širších pohledů — je jedním z centrálních problémů vědecké práce v oblasti společenských či hraničních věd.

Olga Stěpánková

Ke dvěma výročí Arnošta Bláhy

V roce 1969 by se dožil devadesátí let Inocenc Arnošt Bláha, čelný představitel české sociologie z období mezi světovými válkami. V roce 1970 pak uplyne deset let od smrti jmenovaného vědce a myslitele, který byl jedním z průkopníků strukturně funkčního pojmání společnosti a společenských jevů v našich humanitních vědách, jmenovitě v sociologii a v etice.

Arnošt Bláha, syn řídicího učitele v Krasoňově u Humpolce, studoval v letech 1899—1903 filologii a sociologii na universitách v Praze, ve Vídni a v Paříži. Dva vysokoškolské učitelé ovlivnili přitom zásadně celý další myšlenkový vývoj silně citově založeného¹ posluchače: filosof Tomáš G. Masaryk a sociolog Emil Durkheim. Ke druhému z nich odejel ještě studovat i v:

¹ Arnošt Bláha napsal v mládí dvě sbírky básní: „Po cestách vítězů“, Praha 1902, „Ať je země písni“, Praha 1903. Časopis „Květy“ pak otiskoval v roce 1905 na pokračování jeho román „Liduška“. Jeho mimořádně citový a citlivý vztah k umění připomíná Bedřich Václavěk: „Sociologův poměr k umění“, SR, 1929, sv. 1.

školním roce 1908—1909, když dostal — tehdy středoškolský profesor v Novém Městě na Moravě² — vědeckou dovolenou. Po návratu z Paříže napsal několik studií o hlavních proudech v sociologii. Stěžejní význam z nich má jeho úvaha o kritickém realismu v sociologii.³ Bláha se již v této době vyrovnal se všemi formami sociologického redukcionismu a rovněž s krajnostmi tzv. psychologismu a sociologismu v posuzování jevů v oblasti společenského dění. S v ý m pojetím kritického realismu navazoval na realismus Masarykův,⁴ vyvaroval se však jeho psychologicky podmíněného „sociologického subjektivismu“, stejně jako — naopak pod Masarykovým vlivem — i durkheimovskeno sociologicky zdůvodňovaného „sociologického objektivismu“, to je jednostranného zdůraznění pouze „objektivních“ faktorů dějinného procesu a opomíjení faktorů individuálně psychologických. V Bláhově sociologii přísluší významné místo jedincům.

Emil Durkheim je ovšem právem pokládán, zejména *Radcliffem-Brownem* a *R. Königem*, za zakladatele moderního strukturalismu v sociologii i v kulturní antropologii. Také Arnošt Bláha od něho kriticky — se zmíněnými výhradami — přejal, dále však domýšlel a propracovával systémové pojetí společnosti a metodu strukturálně funkční analýzy sociálních jevů, kterou spojoval právě s kritickým realismem. To je zřejmé již z jeho základního díla z oboru etiky „Filosofie mravnosti“, v níž úvodem charakterizuje „společnost“ jako „organizaci, řád“,⁵ i z jeho přednášek z tehdejší doby. V nich — např. v roce 1923 — definoval společnost jako specifický „řád řádů“, tedy termínem, který ve stejném významu používá dnes *C. Lévi-Strauss* ve své „*Anthropologie structurale*“.⁶

I když Bláha nepsal soubornou teoretickou práci o strukturalismu, uplatňoval strukturálně funkční pojetí společnosti ve všech svých stěžejních dílech, počínaje zmíněnou již „Filosofií mravnosti“ z roku 1922. Tedy dříve, než se uplatnily vlivy tvarové psychologie v naší psychologii (*M. Rostohár*, *F. Kratina*), než pronikl strukturalismus do naší filosofie (*J. L. Fischer*, *J. Turdý*) a do přírodních (*J. Bělehrádek*) i humanitních věd, zvláště esteticky (*J. Mukařovský*). Arnošt Bláha si vypracoval během let postupně svou vlastní svéráznou variantu strukturalismu, která je nejpřehledněji vyložena v jeho — podle našeho soudu nejlepší — monografii „*Sociologie inteligence*“.⁸

Bláha nazývá svůj sociologický systém *federativní funkcionalismus*. Společnost chápe jako „řádovou vazbu autonomních, ale vzájemně se propustujících a ovlivňujících, koordinovaných sociálních funkcí“. Bláhovu pojetí strukturalismu je v některých směrech podobná a v jiných odlišná skladebná filosofie *J. L. Fischera*.⁹ Zajímavé je, že rozdíly v systémech obou autorů pramení v rozličném chápání přípustnosti hodnotících soudů ve vědecké, zjišťující činnosti, tedy v otázce, o níž se vede již přes půl století spor ve světové sociologické literatuře.¹⁰

V přístupu k hodnocení v sociologické teorii se totiž v české sociologii lišilo zejména stanovisko brněnské sociologické školy od pražské skupiny sociologů sdružených kolem časopisu „*Sociální problémy*“. *Josef Král* — hlavní redaktor jmenovaného časopisu — charakterizoval východisko těchto sociologů výstižně takto: „Na zcela objektivním, empirickým stanovisku v so-

² *J. Mikulec*: „Profesor dr. I. A. Bláha a Novoměstsko“, *Průkopníci z Horácka*, 1966, č. 9. V téměř svazku je publikována i zajímavá stat *K. Daňka*: „*Lékařovy poznámky k životu a dílu A. Bláhy*“.

³ Arnošt Bláha: „*Kritický realism v sociologii*“, *Česká mysl* 1913, č. 1 a 2.

⁴ Srovnaj články *E. Chalupného*: „*Myslitel a člověk*“, *M. Trapla*: „*Masaryk a Bláha*“ a *B. Zwickera* (pod pseudonymem *Z. Bystrý*): „*Soustava a metoda v Sociologické revui*“, 1939, svazek 1. Od jejich názorů na „*Bláhův kritický realismus*“ se liší stanovisko *J. Obrdlíkové* v diskusním příspěvku „*Kritický realismus*“ ve sborníku *Brněnská sociologická škola*, Brno 1967.

⁵ Arnošt Bláha: „*Filosofie mravnosti*“, Praha 1922, str. 16 a násl.

⁶ *Jan Macůr*: *K vývoji strukturalismu v české sociologii*, *Filosofický časopis*, 1969, č. 1.

⁷ *Jan Macůr*: „*K vývoji strukturalismu v české filosofii a v humanitních vědách*“, *SPFF UJEP v Brně*, B 15, 1968.

⁸ Nejdůkladnější analýzu Bláhova sociologického systému podala *Juliana Obrdlíková* v několika na sebe navazujících statích: „*Sociologická metoda I. Arnošta Bláhy*“, „*Brněnská sociologická škola*“, Brno 1967; „*Sociologická teorie* In. Arnošta Bláhy“, *Sociologický časopis*, 1968, č. 3; „*Regulation of Social Activities*“, *SPFF UJEP*, Brno 1968, G 12, v němž rozvádí zejména pojem „*sociální situace*“.

⁹ Shody a rozdíly svých systémů vytyčují oba autoři vcelku shodně: *J. L. Fischer* v recenzi na Bláhovu „*Sociologii inteligence*“ v *Sociologické revui*, 1937, sv. 3 a 4, str. 334 n.; *Bláha* pak v odpovědi recenzentovi v témže čísle na str. 338 n.

¹⁰ *Hans Albert*: „*Probleme der Wissenschaftslehre in der Sozialforschung*“, *Handbuch der empirischen Sozialforschung*, ed. *R. König*, Stuttgart, 1962, I. díl, str. 45 n.

ciologii, jež v *teoretické sociologii odmítá hodnocení a aplikaci poznatků* [...] stojí mladší sociologové [...] seskupení kolem revue *Sociální problémy* (1931).¹¹ (Podtrhl J. M.)

Proti názorům této skupiny pražských sociologů hájili přípustnost hodnotících soudů jak *Bláha* a jeho škola, tak i J. L. Fischer.¹² Bláha přitom formuloval stanovisko brněnské sociologické školy takto:

„[...] sociologové ze školy brněnské, vycházejíce od těže [jako pražští, J. M.] zásady, že úkolem sociologovým je především konstatovat, zjišťovat a vysvětlovat a že ve vědě teoretické *nesmí být misena hlediska zjišťující a hlediska hodnotící*, přece jen připouštěli, že sociolog, právě proto, že on vidí lépe, hlouběji a přesněji do procesů sociálního dění a že v důsledku toho může spolehlivěji vyvozovat vztahy mezi tím, co jest, a tím, co býti má, jest především oprávněn [...] *formulovat, když vykonal svou práci výzkumnou a zjišťující, pro potřebu praktiků příslušné vědecky podložené hodnotící soudy o sociálním dění*“.¹³ (Podtrhl J. M.)

Tímto stanoviskem se Bláha a jeho škola lišili nejen od zmíněné pražské skupiny, ale v jistém směru i od názoru J. L. Fischera. Bláha v protikladu k univerzalizmu O. Spanna a také ke skladebné filosofii J. L. Fischera formuloval svou koncepci *federativního funkcionalismu* takto:

„Když analyzují společnost jako *vědecký člověk, tedy beze všech zřetelů hodnotících*, jeví se mi jako systém federovaných, koordinovaných funkčních procesů [...]“ Proto „[...] při vědeckém postoji vůči společnosti jsou *všechny funkce stejně důležité a stejně významné* [...]“. Ovšem dodává: „Když běží o společnost, tedy tuto skutečnost usilujeme stále *nejen poznávat, ale i stále nově tvořit a organizovat*. Vůči ní tedy zaujímáme *postoj nejen teoretický, nýbrž i praktický. Postoj nejen vědecký, nýbrž i filosofický*. A tu, v tomto mém postoji filosofickém, který *předpokládá určitou stupnici hodnot* [...] si stavím [...] *hierarchickou hodnotovou desku těchto funkcí, na níž nejvýše stojí funkce kulturní*. To je dáno mým *postojem filosofickým, případně etickým, praktickosociologickým*.“ (Podtrhl J. M.)¹⁴

J. L. Fischer soudil na rozdíl od Bláhy, že hodnocení je vlastní nejen přístupům filosofickým a etickým, ale je i součástí metodologie vědecko-výzkumné, analytické. Přitom se snažil o ontologické zdůvodnění hierarchie hodnot.¹⁵ Protože Bláha ve své „Sociologii inteligence“ vedle vědeckého rozboru společnosti a sociálních funkcí inteligence, vyvozuje i závěry „prakticko sociologické“ a nadto vyzdvihuje též aspekty etické, mohl v citované recenzi konstatovat J. L. Fischer, že se plně shoduje nejen s Bláhovým strukturálním funkcionalismem, ale i s jeho závěrečným hodnocením sociálního významu jednotlivých funkcí inteligence.

Pro pochopení Bláhaova pojetí funkcionalismu je zvláště pozoruhodná jeho kladná recenze¹⁶ stěžejní práce Jana Mukařovského „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. Bláha v ní konstatuje, že Mukařovského strukturalismus překonává jak formalismus ruské školy, v němž vidí krajnost psychologismu, tak sociologismus, který neuznává relativně autonomní funkci umění. Konstatuje dále, že se estetický strukturalismus shoduje s jeho pojetím funkčního určení umění, jak vyplývá z kritického realismu a federativního funkcionalismu.

Arnošt Bláha vychoval během svého působení na filosofické fakultě Masarykovy university řadu žáků, z nichž sluší jmenovati zvláště *Bruno Zwickera, Antonína Obrdlíka, Juliána Obrdlíkovou*, dále *Mojmíra Hájka, Jaroslava Hanáčka, Vladimíra Slaminku* aj. Jeho žáci vytvořili výraznou sociologickou školu, která se jak gnoseologicko-metodologicky, tak svými četnými konkrétními výzkumy trvale zapsala do dějin české sociologie.¹⁷ Bláhův časopis „*Sociologická revue*“ sdružoval většinu předních českých i slovenských sociologů a přinašel články mnoha zahraničních autorů.

¹¹ Josef Král: „Československá filosofie“, Praha 1937, str. 200.

¹² Jan Macků: „Brněnská sociologická škola a její místo v dějinách české sociologie“, Sociologický časopis, 1968, č. 3.

¹³ Arnošt Bláha: „Osobnost a dílo E. Chalupného“, Sociologická revue, 1939, sv. 2–4, str. 145–146.

¹⁴ Arnošt Bláha, Sociologická revue, 1937, sv. 3 a 4, str. 338 a 339.

¹⁵ J. L. Fischer: „Několik poznámek k metodě sociologie“, sborník Brněnská sociologická škola, Brno, 1967.

¹⁶ Arnošt Bláha, recenze studie Jana Mukařovského „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“, Sociologická revue, 1937, sv. 1 a 2, str. 243–246. Zde Bláha vysvětluje zásady svého sociologického systému a srovnává je se strukturalismem Pražského lingvistického kroužku.

¹⁷ Jan Macků: Les tendances principales de la sociologie actuelle en Tchécoslovaquie, Cahiers internationaux de sociologie, 1968, vol. XI.V.

Po Únoru 1948, když byla u nás — v důsledku dogmaticko-sektářských deformací — sociologie jako obor zrušena, byl Bláha zbaven funkce rektora na Vysoké škole sociální v Brně, ve školním roce 1949—1950 odešel pak do důchodu a do konce svého života — na rozdíl od mnoha jiných — nemohl již prakticky vystupovat na veřejnosti. Bláha se, žel, již nedožil „rehabilitace“ svého vědního oboru, ani své osoby. Na jeho životní dílo však i dnes navazují někteří soudobí autoři¹⁸ a jeho žáci se aktivně podílejí na procesu obnovy a rozvoje práce v oboru sociologie v Československu. Jeho životnímu dílu bude věnováno příští číslo této řady našeho sborníku.

Jan Macků

¹⁸ Juliána Obrdlíková: „Regulation of Social Activities“, Sborník prací FF UJEP, G 12, 1963; Jan Macků: „K sociálně kritické funkci inteligence“, Universitas, 1968, č. 1.